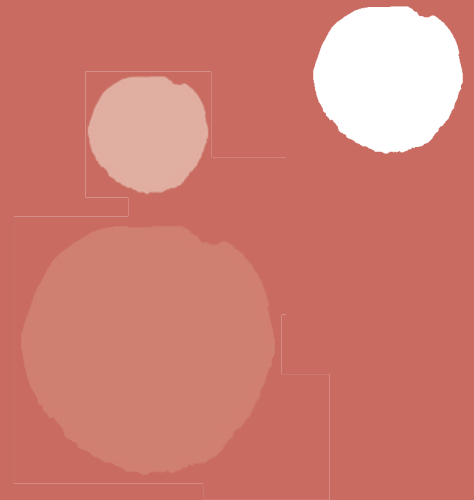


[illegible][illegible][illegible][illegible]

LA CAPBREVACIÓ DE PERE BOFILL, 1319



FONT: ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergamí n. 90 (750 x 990 cm). Bon estat de conservació. Anotació al dors: "*Cax. 11, leg. 4, n. 6. 1319. Perg. 2*"

Figura 4.1. Segon pergamí del capbreu de l'abat de Sant Feliu de Guíxols a Panedes

El món rural medieval a través d'un capbreu

ELVIS MALLORQUÍ

El divendres 30 de novembre de l'any 1319 Bernat Arbert, notari del terme de Cassà de la Selva, va recollir per escrit, en unes nòtules provisionals, esborranys per preparar la redacció escrita d'un document, la declaració de Pere Bofill, del veïnat de Panedes, en el capbreu que havia manat fer l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, senyor directe de terres i d'uns quants masos d'aquest sector. Per donar validesa jurídica a la declaració, dos testimonis – Arnau Vivet, de Sant Feliu de Guíxols, i Pere de Font, de Panedes– signen el document. I, al final, el clou el notari. No es tracta, tanmateix de Bernat Arbert, qui n'havia pres nota, sinó de Jaume Buïga, notari públic també de Cassà per autoritat del noble Ot de Montcada. Això vol dir que la redacció definitiva del document es va produir entre el 1326, quan Ot va obtenir del rei Jaume II el castell de Cassà, i el 1341, quan va morir.

70

Un capbreu és una escriptura pública on consta el reconeixement que fa l'emfiteuta dels drets del seu senyor directe sobre els immobles que el primer té en domini útil. El motiu de la redacció és que el senyor ha iniciat un procés judicial, conegut com a "*causa de capbrevació*". Normalment, en un capbreu hi ha més d'un declarant –o emfiteuta– i, per això, el nom de capbreu també es refereix al conjunt de declaracions, recollides en un llibre de paper o, com és el present cas, en fulls de pergami.

En relació al contingut de la declaració, Pere Bofill reconeix ser home propi, sòlid i quiti, amb la seva muller i descendència, de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, per raó del mas Bofill. Era, per tant, un home de remença: l'abat i el monestir tenien per costum les "*personas*" del mas. A continuació, confessa tenir el mas, amb la quintana, el clos, l'era i la vinya que envoltaven la casa; a més, disposava d'un conjunt de camps i feixes de terra escampats per diversos indrets, que identifica a través dels topònims: Camp Dalí, Aiguabona, "*çes Ortes*", "*ç-Escarnit*", Vinyet, Coma Moreta, pla de Vinyes, Surells, Coll de l'Om, Valldoliva, "*ça Rocha*", "*Adelapart*" i Vinyoles. La declaració continua amb la confessió que dels esplets obtinguts de les terres cal pagar tasca i delme a l'abat i, a més, un cens consistent en 2 diners barcelonesos –que equivalen a un porc–, ous a les quatre festes principals de l'any i un poll "*de trescol*" al batlle. Pere Bofill també ha de prestar alguns serveis a l'abat: dues cavades a la vinya de l'abat, una veremada, una jova de sembrar, una tragina si té un animal adequat i un servei de reparació de la tina de l'abat i dels cercols. I,

finalment, es recorda que per la titularitat d'alguna de les terres o del mas passés a mans d'altres, calia pagar terços, lluïsmes i foriscapis.

Gràcies a l'esment del servei de treball a la tina de l'abat, coneixem l'existència d'aquest element on es recollia la tasca i el delme dels raïms. En general, però, les dades sobre altres aspectes són força escadusseres. Per exemple, la parròquia de Llagostera era el marc territorial de referència de tots els habitants de Panedes, tal com s'esmenta en la presentació del declarant; a més, però, era el districte sobre totes les terres pagaven el delme. A vegades els topònims ens plantegen hipòtesis: podria ser que algunes de les feixes situades als llocs anomenats Vinyoles o Vinyet fossin, realment, vinyes? Només mitjançant la suma d'aquestes informacions amb les que ofereixen les altres declaracions del capbreu, i la comparació amb el que coneixem de Panedes i d'altres indrets a través dels pergamins dels arxius senyorials i pagesos o dels llibres notariais, podem intentar descriure, sempre de manera aproximada i incompleta, com era el paisatge rural als segles medievals.

TRANSCRIPCIÓ DEL DOCUMENT

*Sit omnibus notum quod ego **Petrus Boffiyl de Panedis**, parrochie de Locustaria, confiteor et recognosco me esse hominem proprium et solidum et quitium, cum uxore et cum omni prole mea nata et nascitura domini abbatis et monasterii Sancti Felicis Guixellensis, racione mansi mei uocati mansi Buffiyl et pertinenciarum eiusdem, pro quo siquidem manso dictus dominus abbas et monasterium antedictum habent et habere debent et actenus habere consueuerunt personas.*

*Et concedo ac recognosco tenere pro dicto domino abbate et eius monasterio dictum **mansum, cum quintanis, clauso, area et vinea** qui sunt circa ipsum mansum, et affrontat ab oriente, occidente et a circio in viis publicis, a meridie in honore mansi Sacrarie et in honore borde de-n Alegret. Et presto ac prestare teneor de omnibus fructibus et expletis que fuerint in quintanis, clauso et vinea antedictis tascham et decimam fideliter domino abbati et monasterio supradictis. Item teneo pro dicto domino quandam **fexiam terre**, contiguam dictis quintanis ex parte orientis, que affrontat ab oriente in honore mansi Carpi et ab occidente in honore meo.*

*Item teneo pro dicto domino quandam **clausum terre**, qui fuit de manso Podiolo, et affrontat ab oriente in honore mansi de Fonte et ab occidente in honore mansi Martini.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato Camp Dalí, quandam **fexiam terre** et affrontat ab oriente in honore mansi Sabet et ab occidente in honore mansi Stephani de Pinu.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato Aquabona, quandam **fexiam terre**, que affrontat ab oriente et occidente in honore mansi de Puteo.*

*Item teneo pro dicto domino quandam **fexiolam terre**, ibidem, et affrontat ab oriente in honore mansi Johannis et ab occidente in honore mansi Jacobi.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato çes Ortes, quandam **quadrum terre**, in quo est **ortus et vinea**, et affrontat dictus quadrus terre ab oriente in honore mansi Jacobi et mansi Sabet et ab occidente in honore mansi de Puteo.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato ç-Escarnit, quendam **campum terre**, qui affrontat ab oriente in honore Bernardi Boschi, de Romayano, [et ab occidente in honore mansi Dalmacii, de Romanyano].*

*Item teneo pro dicto domino quendam **fexiolam terre**, ibidem, que affrontat ab oriente in honore dicti mansi Dalmacii, de Romanyano, et ab occidente in honore mansi Laurencii.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato Vinyeto, quendam **fexiam tere** et affrontat ab oriente et occidente in honore mansi Dalmacii, predicti.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato Cumba Moreta, quendam **quadrum terre**, qui affrontat ab oriente in honore mansi Viaderii et ab occidente in honore mansi Sacrarie.*

*Item teneo pro dicto domino, in eodem loco, quendam **fexiolam terre** et affrontat ab oriente in honore mansi Carpi et ab occidente in honore mansi Rexachi.*

*Item, in plano de Vineis, teneo pro dicto domino quendam **fexiam terre** et affrontat ab oriente in honore mansi Felicis et ab occidente in honore mansi Viaderii.*

*Item teneo pro dicto domino quendam **fexiolam terre**, ibidem, que affrontat ab oriente in honore mansi Carpi et ab occidente in honore mansi de Fonte.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato Surels, quendam **fexiam terre**, que affrontat ab oriente in honore mansi de Puteo et in honore mansi Laurencii et ab occidente in honore mansi Saguals.*

*Item teneo pro dicto domino, juxta dictum locum, quendam **fexiolam terre**, que affrontat ab oriente in honore mansi de Puteo et ab occidente in honore mansi Laurencii.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato Collo de Ulmo, quendam **campum terre**, qui affrontat ab oriente in honore mansi de Fonte et ab occidente similiter et partim in honore mansi Carpi.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato Val d'Oliva, quendam **possessionem, cum boscho**, et affrontat ab oriente in torrente de Fontanellis et ab occidente in honore mansi de Puteo.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato ça Rocha, quendam **possessionem nemorosam** et affrontat ab oriente in honore mansi Felicis et ab occidente in honore mansi Jacobi.*

*Item teneo pro dicto domino [quendam **fexiam terre**], loco vocato Adelapart, et affrontat ab oriente in honore mansi Sacrarie et in honore mansi de Fonte, ab occidente in torrente de Lavador.*

*Item teneo pro dicto domino, in dicto loco Adelapart, quendam **fexiolam terre**, que affrontat ab oriente in honore mansi Boschani et ab occidente in honore mansi Rippe.*

*Item teneo pro dicto domino, loco uocato Vinyoles, quendam **fexiam terre** et affrontat ab oriente in honore mansi Laurencii et ab occidente in honore mansi Sabet.*

*Item teneo pro dicto domino, juxta dictum locum, quendam **fexiam terre** et affrontat ab oriente in honore de çes Cases et ab occidente in honore mansi Boschani de Villanova.*

Et dono de omnibus expletis dictarum possessionum et terrarum tascham et decimam fideliter domino abbati et monasterio supradictis. Et sunt predictae terre et possessiones sicut designantur per affrontaciones superius expressatas in parrochia Sancti Felicis de Locustaria.

Et facio pro censu racione omnium premissorum duos denarios de porco valitorio in festo Natalis Domini annuatim dicto domino abbati et eius monasterio.

Item facio pro censu in quatuor festis principalibus annuatim singula paria ouorum domino supradicto.

Item facio pro censu annuatim duas cavatas ad vineam dicti domini abbatis ac monasterii Sancti Felicis Guixellensis.

Et etiam unam vindemiata[m] tempore vindemiarum annuatim pro censu dicto domino abbati et eius monasterii.

Item facio eidem domino pro censu annuatim unam jovam tempore seminandi.

Item facio prefato domino abbati et eius monasterii unam traginam pro censu annuatim dum animal habuero, alias non.

Item facio in mense augusti unum pullum de trescol baiulo dicti domini abbatis loci de Panedis annuatim.

Item recognosco et concedo quod ego, una cum ceteris hominibus de Panedis, sicut sunt de dominio dicti domini abbatis, facio et facere debeo tinam et eandem tenere condirectam et circulatam sine missione dicti domini abbatis, in quaquidem tina decima et tascha racemorum dicti domini abbatis immituntur. Et ipsam tascham et decimam ego et ceteri homines tenemur portare et miter[e] ipsos racemorum in dicta tina. Et est certum quod quando dicta tina assituatur et lavatur ac etiam circulatur tunc aliqua provisio debet facere in victu illis qui faciunt supradicta, prout est fieri usitatum.

Preterea recognosco quod omnia tertia, laudismia, foriscapia et alia jura ex predictis omnibus et singulis ac ratione premissorum proveniencia sunt et esse debent ac pertinent domino abbati et monasterio memoratis, jurans, per Deum et eius sancta ·iiii^{or}· evangelia corporaliter a me tacta, predicta omnia et singula fore vera prout sunt superius per me recognita et confessa.

Actum est hoc ·i^o· kalendas decembris, anno domini ·m^o·ccc^o· nonodecimo.

Sig+num Petri Buffiyl, predicti, qui hec firmo et juro. Testes huius rei sunt Arnaldus Viveti, de Sancto Felice Guixellensis, et Petrus de Fonte, de Panedis.

Eg+o Jacobus Buyga, publicus termini de Cacia[n]o notario, auctoritate nobilis viri domini Othonis de Montecatheno, hec scribi feci et clausi de notulis acceptis in posse Bernardi Arberti, dudum notarii dicti termini, cum suprascripto in ·vi^a· linea, ubi dicitur «et ab occidente in honore mansi Dalmacii de Romayano»; et cum raso et correcto in ·vi^a· linea, ubi dicitur «Dalmacii predicti»; et cum suprascripto in ·x^a· linea, ubi dicitur «quandam fexiam terre»; et cum raso et correcto in ·xv^a· linea, ubi dicitur «supra»; qui Bernardus Arberti tunc predicta omnia recepit nomine et vice Raymundi de Torrente, condan notarii termini predicti.

ELS MASOS I EL PAISATGE DE PANEDES A PARTIR DEL CAPBREU DEL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS, 1319

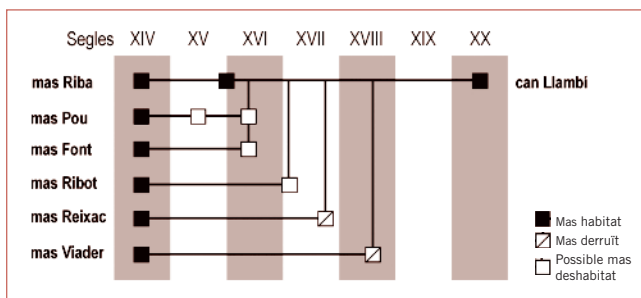
ELVIS MALLORQUÍ

*Entre Caldes e Penedes,
pres de Santa Seglina,
lo loch que-l nobles reys cortès
me det, on pretz s'afina,
vi una toz'ab un pagès;
erazia-l la nina:
"Sabetz En Cerverí on és?
Tan l'ay cercat, mesquina!"*

74

Així comença una coneguda pastorel·la del trobador Guillem de Cervera, conegut també com a Cerverí de Girona, arran de la donació del domini reial de Caldes i Llagostera que li va fer el rei Jaume I l'any 1260, per sis anys, i el 1266, per dos anys més, pels quals obtenia 300 sous anuals de renda.¹ Tal com li pertoca, aquest gènere poètic tracta de qüestions amoroses en un ambient rural. Les referències al paisatge, però, són, a banda d'escasses, idealitzades i plenes de tòpics. Del paisatge entre Caldes i Panedes, no se'n diu res: el trobador retreu a la pastora que, en una pastorel·la anterior, l'hagués rebutjat després d'ajudar-la a recuperar alguns animals esgarriats del seu ramat. En aquest altre poema, situat "*Entre Lerida e Belvis*", el trobador descriu la bella pastora besant un pastor prop d'un riu, entre dos jardins, entre flors de lliri i sota l'herba fresca.²

Segurament el paisatge rural del segle XIII no era tan idíl·lic ni tan despoblat com apareix en aquestes cançons trobadoresques. A les terres de Llagostera, almenys, estava farcit de masos, cases habitades i aïllades en el territori que eren, a la vegada, els centres d'unes explotacions agràries de mida familiar. L'any 1151, segons l'inventari dels seus dominis comtals que va encarregar Ramon Berenguer IV, s'esmenta la xifra que a Llagostera hi havia cent vint-i-dos masos "vells" i quaranta-set més que depenien de la batllia de Caldes.³ Com hem vist més amunt, les excavacions arqueològiques d'alguns masos abandonats ens comencen a donar pistes de com eren físicament al llarg de l'edat mitjana. No tenien res a veure amb les grans masies que avui encara destaquen en mig del paisatge rural de Llagostera.



ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, pergamins núm. 89-92 (1319); AHG, monestir de Sant Feliu de Guíxols, vol. 7, f. 1r-3v (1360); AMLLA, fons patrimonial Llabí, n. 9381 (1308), n. 9232 (1441), n. 9313 (1500), n. 9445 i n. 9456 (1532), n. 9319 (1604), n. 9453 (1605) i n. 8800 (1769).

Figura 4.2. La formació del patrimoni del mas Llabí, segles XIV-XX

Tanmateix, és justament gràcies als fons patrimonials conservats en algunes d'aquestes grans cases que podem documentar-ne els orígens en petits masos medievals. És el cas de can Llabí de Panedes,⁴ conegut des d'inicis del segle XIV com a mas Riba (cf. Figura 4.2). La primera notícia és el testament de Dalmau Riba, de Panedes, del 1308, en el qual nomena hereu universal el seu fill Nicolau Riba, que, tot i no ser esmentat, devia residir en el mas Riba l'any 1319. El mateix, o un fill seu amb el mateix nom, va capbrevar-lo el 1360. L'any 1444 Joan Riba va aconseguir que l'abat de Sant Feliu de Guíxols li establís el mas Pou, però l'endeutament de la família va fer que un altre Joan Riba, per poder pagar 20 lliures a la seva mare, que es casava amb en Pere Llabí, pare de Sant Feliu, en segones núpcies, va haver de vendre el mas a un germà d'aquest, Martí Llabí, que ja era pagès a Llagostera. El 1532 Benet Llabí va comprar, en una subhasta judicial el mas Pou i el mas Font, derruït. Els anys 1604 i 1605 Pau Ferrer va vendre a Gueraua Llabí i a Roc Vilallonga i Llabí el mas Ribot i vint-i-cinc vessanes de terra situades al lloc dit mas Reixac, que segur que ja era abandonat. Finalment, el 1769 es va revendre una peça de quatre vessanes de terra anomenada clos Viader, el lloc on hi devia haver hagut un antic mas medieval d'aquest nom. El patrimoni Llabí encara no ha estat objecte de cap estudi monogràfic, però, com es pot deduir d'aquesta pinzellada sobre els antics masos medievals que hi van acabar essent integrats, és un fons documental molt valuós per tal de conèixer el passat medieval del veïnat de Panedes (cf. Figura 4.3). Així, se suma a d'altres estudis que hi fan referència des de perspectives ben diferenciades. L'excavació de la Torre dels Moros entre els anys 2005 i 2007 ha permès identificar les termes privades d'una vil·la romana, encara no localitzada, que estaven en funcionament als volts del segle III d.C.⁵ L'anàlisi dels escassos pergamins de l'alta edat mitjana ja enregistren des del 919 el nom de Panedes, "*Penitese*", referit al terme d'una vil·la rural, els habitants del qual estarien vinculats al monestir de Sant Feliu de Guíxols des que aquest va ser fundat el 968.⁶ De la documentació generada per la cúria episcopal gironina es desprèn les particularitats de la presència de l'església de Sant Ampèlit de Panedes, sufragània de Llagostera, que gairebé era una parròquia independent, amb un domer propi des d'inicis del segle XIV, en què els veïns de Panedes conservaven el dret



AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Foto Kim, reg. 516

Figura 4.3. El veïnat de Panedes, al peu de les Gavarres

de presentació del clergue al bisbe.⁷ Finalment, Xavier Soldevila, gràcies a l'anàlisi dels registres de les notaries de Caldes i Llagostera, ha explicat detingudament com vivien els llagosterencs i, entre ells, els veïns de Panedes al segle XIV.⁸ El seu punt de partida, que li permet una aproximació global al territori i a la societat rural en un moment puntual, és un altre document: el capbreu que l'abat de Sant Feliu de Guíxols, Tomàs Sasserra (1289-1327),⁹ va manar confeccionar l'any 1319. En el present treball utilitzem aquest mateix document i, especialment, les referències toponímiques que conté per tal d'aprofundir en la definició de les principals característiques del paisatge rural de Panedes al segle XIV.¹⁰

1. EL CAPBREU DELS MASOS DE PANEDES DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (1319)

Entre el 1317 i el 1320 l'abat de Sant Feliu de Guíxols va fer capbrevar bona part —o potser tots— dels seus dominis. Actualment entre els fons del monestir es conserven quaranta-dos pergamins que inclouen les declaracions de més de cent trenta-cinc persones de Calonge, Fenals, Cassà de la Selva, Romanyà de la Selva, Caldes de Malavella, Sant Andreu Salou i, també, el veïnat de Panedes a Llagostera.¹¹ Hi manca, tanmateix, el capbreu de les diferents possessions que el monestir tenia a Sant Feliu de Guíxols mateix i a la veïna vall d'Aro: no és fins els anys 1367-1369 que es conserva el primer.¹² En relació a Panedes, el capbreu consta tan sols de quatre

Senyor	Abat de Sant Feliu de Guíxols	
Declarants	Total: 24	Procedència: Panedes (Llagostera)
Masos	16 masos sota domini directe del monestir	
Parcel·les	304 peces sota domini directe del monestir	
Notari (Copista)	Bernat Arbert, notari de Cassà, a instàncies de Ramon de Torrent, clergue i notari de Cassà Jaume Buïga, notari de Cassà, per autoritat del noble Ot de Montcada (1326-1341)	

ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergamins n. 89, 90, 91 i 92 (1319)

Taula 4.4. El capbreu de Panedes fet per l'abat de Sant Feliu de Guíxols, 1319

fulls de pergamí que contenen les declaracions de vint-i-quatre habitants de Panedes i del lloc de Vilanova, també a Llagostera, davant de Bernat Arbert, notari del terme de Cassà de la Selva, que en va prendre notes a instàncies del clergue i notari local, Ramon de Torrent (cf. Taula 4.4).¹³ Els documents, però, van ser escrits en el pergamí anys més tard, segurament durant la dècada de 1330, per un altre notari, Jaume Buïga, notari del terme de Cassà de la Selva per autoritat del noble Ot de Montcada. Sembla que, tot i existir una “*scribania de Locustaria*”, els pagesos de Panedes i l'abat de Sant Feliu preferien el notari de Cassà.¹⁴

L'abat de Sant Feliu de Guíxols, encara que no n'aparegui mai el nom, és la persona que més apareix en el capbreu: fins a cent vint-i-cinc vegades. Ell era qui havia manat als seus pagesos dependents que declararessin les terres que tenien sota el seu domini i les prestacions, en diner, en espècie i en treball, que els devien. Gràcies a aquesta informació podem conèixer com estava organitzat internament el veïnat de Panedes a inicis del segle XIV: sabem els noms dels caps de casa que hi residien, els noms dels masos i de les principals partides de terra, els noms de torrents i rieres, els tipus de conreus de les terres depenents dels masos, la presència de boscos i d'ermes, etc. També tenim algunes evidències de com es materialitzava la presència de l'abat guixolenc a Panedes: el seu batlle, mencionat en onze ocasions i de qui no es dona el nom directament, era l'encarregat de recollir a l'era de cada mas, segurament, les parts de les collites corresponents a la tasca i al delme; a canvi, segurament obtenia un redelme que no apareix al capbreu i alguns censos –els polls de trescol i les albergues– que sí que hi figuren prou sovint.

Pràcticament per totes les parcel·les declarades, tres-centes quatre en total, calia pagar la tasca i el delme, que segons els *Costums de Girona* eren l'onzena i la desena part, respectivament, de la collita.¹⁵ Sumant-hi la primícia, corresponent a la meitat del delme, o a la quinzena mesura, això significa que, tot just després de batre el gra a l'era, els pagesos havien de lliurar tres de cada quinze mesures, cosa que corresponia al 20% de la collita.¹⁶ L'esment del delme en els capbreus senyorials no és gaire corrent. En el cas de Panedes, tal com consta en el *Llibre verd* del bisbe de Girona dels anys 1362-1371, l'abat de Sant Feliu de Guíxols “*recipit totam decimam in mansis et honoribus qui per eius monasterium directe teneantur infra dictam parrochiam*”.¹⁷ A diferència de les porcions del delme de Llagostera

que anaven a institucions eclesiàstiques, donades la majoria pels comtes de Barcelona al segle XII,¹⁸ la que l'abat de Sant Feliu obtenia a Panedes sembla ser tan antiga com la mateixa donació de l'alou de Panedes, el 968, al nou monestir fundat a la vila del litoral gironí. D'aquesta manera quedaria patent com l'abadia de Sant Feliu de Guíxols s'hauria quedat amb el delme per tal de repoblar i d'organitzar el territori de la vall d'Aro a la segona meitat del segle X.¹⁹

El 1319 l'abat de Sant Feliu de Guíxols no només obtenia parts de collites de les terres del seu domini de Panedes. També hi cobrava uns quants serveis en treball, signe que encara devia tenir-hi alguna explotació senyorial –de vinya probablement– gestionada directament o, si més no, que la hi havia tingut fins no feia gaire temps. Els pagesos havien de prestar joves per sembrar i llaurar els camps, tragines per dur les collites al celler de l'abat, podades, cavades i veremades a les vinyes de l'abat. Els seus *“homines de Panedis”*, homes propis de l'abat, havien de dur el raïm a la tina de l'abat que ells mateixos havien de mantenir en bones condicions i refer-ne els cèrcols sempre que calgués. Hi havia, a més, un *“lavator tine”*, una persona que rentava la tina i que rebia un berenar del batlle de l'abat. Els pagesos també estaven obligats a donar alguns censos en diners i també en espècie a l'abat –ous, gallines, pernils, etc.–, un senyal de l'estreta dependència, o servitud, a què estaven sotmesos. Eren homes i dones “propis”, pagesos adscrits al seu mas mentre no paguessin un rescat –la remença– per canviar de residència.²⁰

Existia, això sí, una certa possibilitat de negociació amb els senyors: el fet que els censos variessin, a vegades notablement, entre els diferents masos respon segurament a uns pactes signats individualment entre cada família pagesa i el senyor. A més, cada pagès, que gaudia del domini útil dels seus masos i parcel·les, podia disposar-ne lliurement per vendre-les, donar-les o heretar-les, sempre que pagués els terços i lluïsmes corresponents al senyor. Això no descarta els conflictes entre uns i altres: el 1328 els homes de Panedes, a través del seu representant, Ramon Sagrera, i d'altres pagesos depenents de Sant Feliu de Guíxols de la Vall d'Aro van presentar una demanda contra l'abat guixolenc per unes exaccions que desconeixem.²¹ Cal advertir, però, que aquest darrer no era l'únic senyor al terme de Panedes: en el capbreu del 1319 queda clar sempre que el rei d'Aragó, mencionat onze vegades, també hi tenia drets com a senyor de Llagostera.

2. ELS MASOS, UNITAT BÀSICA D'ESTRUCTURACIÓ AGRÀRIA

Molts són els treballs que han reconegut el paper estructurador dels masos, tant en relació al paisatge com també a la societat medieval i a l'organització efectiva de les senyories feudals.²² Això era d'aquesta manera a les terres de la Catalunya Vella, al nord del Llobregat i, lògicament també, a les comarques gironines. En el present treball, però, procurarem centrar-nos en els aspectes més vinculats al paisatge agrari: els masos eren cases habitades per famílies pageses, aïllades enmig dels camps i, a la vegada, els centres d'unes petites explotacions essencialment agràries.

PARRÒQUIA	VEÏNAT	MASOS I BORDES
Llagostera	Panedes (23)	1 borda (Alegret), 12 masos (Bofill, P. Carpi, R. Carpi, Cornellà, Font, Llorenç, Martí de Pujol, Pou, Sabet, Sagrera, Saguals i Viader) i 2 masos més amb un sol propietari (Feliu i Jaume) Altres masos del veïnat: <i>Bartomeu, Carbó, Joan, Reixac, Riba, Ribot, Vendrell</i>
	Vilanova (8)	Boscà, A. Carbonell, B. Carbonell, Collell, Mascord, Morató, Torró, G. Vinyes
	Altres (12)	Oliver (de Pererol), Esteve (de Pi), Mayença, Borrell, Calvet, Vilar, Forner, Marcó, Pareta, Puig, Vengut, Vidal
ROMANYÀ DE LA SELVA (8)		Bosc, Cabanyils, Dalmau, Llagostera, Morèn, Roca, Salvador, Torrent

Masos: sota domini directe de Sant Feliu de Guíxols. **Masos:** habitats per declarants en el capbreu. **Masos:** esmentats en les afrontacions

Taula 4.5. Els masos declarats i citats en el capbreu de l'abat de Sant Feliu de Guíxols, 1319

El mas, una casa habitada

Dels vint-i-quatre capbrevants, només Guillem Ponç, ferrer de Panedes, va haver d'especificar que vivia en un mas: “*confiteor et recognosco quod inhabito quendam mansum vocatum mansum Sabet*”. El motiu d'aquesta excepcionalitat és, amb tota seguretat, el seu ofici, ferrer, que s'avantposava o s'interposava a la tasca que pertocava a tot habitant de mas, fer de pagès.²³ A més, ell no n'era home propi, tot i que s'havia compromès amb l'abat de Sant Feliu que algú, dintre d'un termini, n'esdevindria home propi i li prestaria els “*census debitos ac servitutes et servicia debita*”. A banda d'aquest cas, molt probablement tota la resta de declarants al capbreu vivien en masos de Panedes o del sector de Vilanova: dinou serien del primer veïnat i cinc del segon, però encara hi havia cinc famílies més d'aquests dos sectors nord-orientals de la parròquia de Llagostera que també residien en masos citats en les afrontacions de les terres capbrevades (cf. Taula 4.5). A banda d'aquest grup d'una trentena de famílies, al capbreu apareixen vint masos més, dotze de Llagostera i vuit de Romanyà de la Selva.

Que hi haguessin, almenys, unes trenta llars a les terres que formen l'actual veïnat de Panedes –que englobaria l'antic sector de Vilanova–, és una dada que caldria contrastar amb altres documents. Existeix, per exemple, un altre capbreu de Sant Feliu de Guíxols que data del 1360,²⁴ que no afecta només les terres del veïnat de Panedes, sinó també d'altres sectors de Llagostera: hi figuren setze declarants de Panedes, un de Vilanova, tres del Vilar, un de Cabanes, un de Ridaura, tres de Pi, un de Pererol, vuit de Ganix i dinou més que són de Llagostera, segurament del nucli del puig del castell. En relació a Panedes, els masos del domini de Sant Feliu de Guíxols s'haurien reduït, potser a causa de les mortaldats de la Pesta Negra, potser a causa de canvis en el domini senyorial, de setze –incloent la borda de n'Alegret i el mas de Guillem ses Vinyes, aquest potser a Vilanova– a deu: Riba, Ferrer, Pou, Bofill, Llorenç, Feliu, Saguals, Cornellà, Font i Sagrera. El fet que el mas Riba no aparegui entre els de Sant Feliu en el capbreu del 1319 fa pensar que potser

PARRÒQUIA	VEÏNAT	MASOS I BORDES	ALTRES TERRES	
[1] Llorenç, mas	Berenguer Llorenç	Quintanes, clos, era i farraginar	3 camps, 3 eixarts, 9 feixes, 4 feixoles, 1 terra i vinya, 1 tinença (amb penyes, motgeres i garanys), 1 tinença (amb bosc i modeguer)	22
[2] Sabet, mas	Guillem Ponç, ferrer	Quintanes, clos, era, farraginar i vinya	1 camp, 13 feixes, 1 quadró (amb hort), 1 possessió, 1 possessió (amb bosc i boscatge), 1 terra (amb eixart i bosc), 1 feixa (amb suros), 1 feixa (amb bosc)	20
[11] Bofill, mas	Pere Bofill	Quintanes, clos, era i vinya	10 feixes, 1 clos, 5 feixoles, 2 camps, 1 quadre, 1 quadre (amb hort i vinya), 2 possessions (amb bosc)	22
[12] Font, mas	Pere Font	Quintanes, clos, era, farraginar, hort i vinya	1 clos (amb sureda), 1 possessió, 1 possessió (amb terra i bosc), 1 plana (amb terra i bosc), 6 feixes, 2 feixes (amb bosc), 6 camps, 1 tinença (amb bosc), 1 sureda (amb terra), 1 terra (amb bruguer i penyals)	21
[13] Cornellà, mas	Berenguer Cornellà	Quintanes, era, clos, farraginar, hort i vinya	1 camp, 2 feixes, 1 eixart, 1 tinença	5
[14] Saguals, mas	Jaume Saguals	Quintanes, clos, era, farraginar i vinya	1 camp, 1 camp (amb bosc), 7 feixes, 1 feixa (amb riera), 4 feixes (amb bosc), 2 feixes (amb suros)	16
[15] n'Alegret, borda de	Bernat Alegret	Quintans, clos, era, hort i farraginar	1 feixa	1
[17] Pou, mas	Nicolau de Pou	Quintanes, clos, era, farraginar, hort i vinya	18 feixes, 1 camp, 2 eixarts, 1 quadró, 1 pujol (amb bosc)	23
[18a] Jaume, mas	Dalmau Sagrera	Quintanes, clos, hort, farraginar i vinya	3 camps, 12 feixes, 1 illa, 4 quadres, 1 tinença (amb bosc), 1 possessió (amb bosc i penyals), 1 eixart (amb bosc), 1 serra (amb bosc), 1 plana (amb bosc), 1 plana (amb bruguer)	26
[13] Feliu, mas	Dalmau Sagrera	Quintà i clos	1 camp, 5 feixes, 1 plana (amb bosc), 1 pujol (amb bosc), 1 coma (amb bosc i conreus), 1 vinyal, 1 tinença	11
[19] Viader, mas	Pere Viader	Quintanes, clos i farraginar	2 camps, 15 feixes, 1 quadronell, 1 sureda (amb garanys i torrents), 1 sureda	20
[20] Martí de Pujol, mas	Elisenda Martina	Quintanes, clos, era, farraginar, horta i vinya	4 camps, 7 feixes, 1 quadre, 1 quadró	13
[21] Sagrera, mas	Ramon Sagrera	Quintans, clos, era, farraginar i hort	8 camps, 15 feixes, 2 eixarts, 1 eixart (amb bosc), 1 quadronell, 1 sureda (amb terra)	28
[22] Carpi, mas	Pere Carpi	Quintanes, clos, hort, era, farraginar i vinya	4 camps, 11 feixes, 3 eixarts, 1 quadró, 1 seió	20
[23] Carpi, mas	Ramon Carpi	Quintans, clos, hort, era, farraginar i vinya	1 camp, 6 feixes, 1 quadró, 1 illa, 2 eixarts, 1 verneda	12
[24] Vinyes, mas de Guillem ses	Guillem ses Vinyes	Quintans, clos, era, farraginar, hort i vinya	1 camp, 3 feixes	4

[N.]: número de declaració. ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergamins n. 89, 90, 91 i 92 (1319)

Taula 4.6. Els masos de Panedes i la seva estructura, 1319

hi falten fulls. Dels altres nou masos del 1360, tots ja existien excepte el mas Ferrer, que ha de ser el mas Sabet, en mans de Guillem Ponç, ferrer. Així, haurien desaparegut els masos de Pere i de Ramon Carpi, el mas Martí de Pujol, el mas Jaume –que el 1319 ja estava unit al mas Feliu–, el mas de Guillem ses Vinyes i la borda de n'Alegret. En el capbreu del 1360, a banda dels deu habitants de Panedes que van capbrevar el seu mas a l'abat de Sant Feliu, hi havia cinc persones més del veïnat que hi van declarar –Bernat Mayença, Guillema, muller de Pere Collell, Pere de Puig, Bonanat Marcó i Joan Establí– i una de Vilanova –Pere Morató.

El mas, una casa aïllada enmig dels camps

A banda de ser habitats, els setze masos del domini de Sant Feliu de Guíxols que van ser capbrevats el 1319 es trobaven envoltats d'unes terres que exigien un treball intensiu per part dels habitants dels masos. Segurament per això eren a la porta de les cases (cf. Taula 4.6). Així, tal com apareixen en les declaracions dels respectius pagesos dependents del monestir guixolenc, la casa dels setze masos estava sempre envoltada de quintanes o quintans i d'un o més closos. Es tractaria, justament, de parcel·les tancades per tal que el bestiar no hi causés danys. En tretze dels setze casos s'hi esmenta l'era, per batre els cereals, i el farraginar, d'on es devien obtenir farratges i aliments per als animals.²⁵ També molt presents eren, en onze i en deu masos respectivament, la vinya i l'hort o l'horta. En aquest últim indret és on es cultivaven hortalisses per al consum propi dels habitants del mas, sobre les quals els senyors n'exigien menys producció –només el delme– perquè no se'n podia garantir la conservació.²⁶

El mas, centre d'una explotació familiar

Més enllà de la casa i de les terres que l'envoltaven, el mas era el centre d'una petita explotació agrícola de mida familiar. Hem esmentat que a les quintanes, els farraginars, els closos, els horts i les vinyes de l'entorn immediat de les cases s'hi devia practicar una agricultura més intensiva en treball. Els masos, però, disposaven d'altres parcel·les de terres que es treballaven de manera més extensiva (cf. Taula 4.6). La gran majoria d'aquestes parcel·les eren de cereals –camps i feixes–, però a Panedes el bosc era força present en comparació amb altres contrades de la plana selvatana, com veurem més avall.

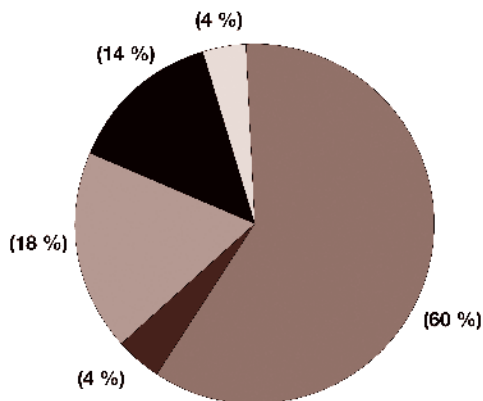
El capbreu de l'abat de Sant Feliu de Guíxols no proporciona l'extensió de cap parcel·la, però ens podem fer una idea de com eren els masos de Panedes: dels setze masos, només tres no arriben a les cinc parcel·les; n'hi ha quatre més entre onze i setze parcel·les; el més rellevant, però, és que nou masos tenien entre vint i vint-i-vuit parcel·les cadascun. Per explicar aquestes diferències, cal tenir present que existien altres senyors directes al veïnat de Panedes –el rei, com a mínim– i que els masos amb menys parcel·les en podien haver tingut d'altres per a aquests senyors. Ara bé, també sembla clar que el domini de Sant Feliu a Panedes era molt compacte: de les dues-centes vuitanta-vuit parcel·les capbrevades que no eren masos, dues-centes seixanta-cinc pertanyien a un dels masos del domini i només vint-i-tres eren de pagesos de masos veïns que no eren de Sant Feliu.

En aquest sentit, que el mas sigui una estructura agrària de mida familiar significa que, tot i els esforços dels senyors per mantenir-lo en explotació constant per tal d'assegurar-se'n les rendes corresponents,²⁷ el mas també segueix les dinàmiques familiars. A inicis del segle XIV, a Panedes, sembla que la coincidència entre el cognom dels habitants i el nom del mas es comença a esberlar una mica: dels setze masos, n'hi ha tres, els masos Sabet, Jaume i Feliu, que estan ocupats per algú d'una altra família: Guillem Ponç, ferrer, que ocupa el primer mas de manera aparentment transitòria perquè almenys ell no esdevé home propi de l'abat; i Dalmau Sagrera, potser originari del mas Sagrera, que viu en el mas Jaume i que, no sabem per quin motiu, també mena les terres del mas Feliu, aparentment deshabitat. Aquestes situacions indiquen clarament que els masos no només tenien una mida familiar i que s'identificaven ràpidament amb la família que els ocupava, sinó que també seguien uns cicles d'expansió i de contracció paral·lels als de les famílies que els habitaven, acostmades a viure endeutades per pagar dots i herències dels fills que es feien grans i sortien de les llars on havien nascut.²⁸ Per exemple, les poques parcel·les de la borda de n'Alegret i el mas de Guillem ses Vinyes, juntament amb el nom que els identificava, podien haver estat creats en temps recents.

3. APROXIMACIÓ AL PAISATGE AGRARI DE PANEDES A INICIS DEL SEGLE XIV

82

De l'etimologia de Panedes, “pla prop d'un cingle”, se'n desprèn una imatge força propera a la realitat: el pla de Panedes, situat a uns 130 m d'altitud, està separat de la vall d'Aro, d'uns 50 m d'altitud, per uns petits cingles, esvorancs o penyals.²⁹ De la lectura del capbreu del 1319 es desprèn la impressió que, a inicis del segle XIV, encara hi havia molts boscos al veïnat de Panedes. Com explica Xavier Soldevila, en el capbreu figuren el “bosc del Sallent”, el “bosc de ses Cases”, el “camí públic que va al Bosc” i, a la zona de Sallent –o Salenys–, una “gran tinença amb bosc i modeguer” i una “possessió amb bosc i penyals”. Alguns topònims són d'origen vegetal: *Arbocedes*, *Suro de sa Pera*, *Surell*, *Garrofar*, *coll de l'Om*, *Castanyer* o *Verneda*. Hom té la impressió, tanmateix, que s'estaven artificant molts d'aquests boscos: al *puig Fossar*, al *coll de Llagostera* i a *ses Fontanelles* hi havia camps i feixes associats a boscos; mentrestant, a *Valldemor*, *ses Fontanelles*, *Vinyoles*, *Garsafreda* i les *Costes de Panedes* existien “eixarts” més o menys extensos. A banda dels boscos, el capbreu del 1319 enregistra molts cursos d'aigua: els torrents de *Garsafreda*, de *sa Cuina*, de *la Palma*, de *Saguals* –és a dir, dels Guals–, de *sa Deixesa*, de *Valldemor*, de *la Verneda*, de *Fontanelles* o del *Llevador*, així com les rieres de *Sallent*, d'*Aiguabona* i de *Vilanova* o la riera *Vella*.³⁰ Més enllà de la visió general que podem obtenir del capbreu, hi ha certs procediments que ens permeten definir millor les característiques del paisatge agrari de Panedes a l'edat mitjana. No pas amb la precisió amb què els geògrafs i els cartògrafs d'avui poden representar el territori i les seves ocupacions, però sí amb una major definició de la que ens proporciona la lectura continuada del capbreu. Els casos ja analitzats de Cruïlles i de Lloret de Mar, entre els anys 1317 i 1320, en són bons exemples.³¹



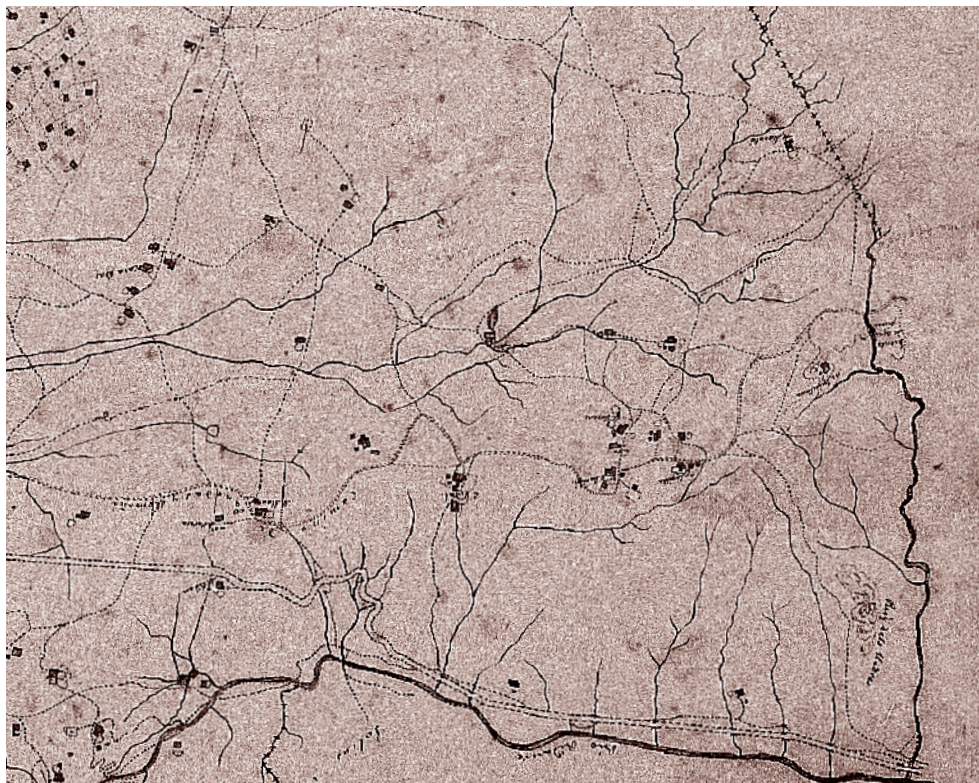
Agricultura extensiva (camps, feixes, terres)	255
Vinya	15
Agricultura intensiva (closos, illes, hort)	77
Boscos i eixarts	60
Altres	15

Figura 4.7. Tipologia de les parcel·les capbrevades a Panedes, 1319

Una visió general

El capbreu del 1319 recull una forta empremta humana en el paisatge, bàsicament per l'elevat nombre de parcel·les –menys extenses que els boscos– dedicades al conreu. De les tres-centes quatre unitats capbrevades en el capbreu, tenim que la gran majoria –el 79,9%– tenien un sol conreu o, millor dit, se les descriu amb un sol nom. Es tracta de trenta-nou camps, cent seixanta-dues feixes, setze quadres, tretze eixarts, un clos, una coma, una tinença, dues possessions, tres illes, un saió, una sureda, uns garanys, una verneda i un vinyal. La resta d'unitats declarades en el capbreu, seixanta-una –el 20,1%–, eren entitats formades per almenys dues ocupacions del sòl: feixes amb bosc, normalment, o masos envoltats de terres diverses. A l'hora de comptar els elements que conformaven el paisatge agrari de Panedes, hem sumat per separat cadascun dels conreus o usos del sòl que s'enregistren en el capbreu (cf. Figura 4.7).

En comparació amb d'altres localitats gironines que compten amb capbreus coetanis, els percentatges dels diferents conreus documentats a Panedes presenten certes particularitats. En primer lloc, perquè el predomini de l'agricultura extensiva de cereal no és tan predominant com a d'altres poblacions selvatanes, com Riudellots, Campllong, Sant Andreu Salou o Cassà de la Selva. En segon lloc, igual com passa amb aquests llocs propers, el segon grup de parcel·les en importància és el de l'agricultura intensiva, sobretot pel pes de les peces properes als masos, com els closos. En tercer lloc, la particularitat de Panedes en relació amb la Selva és l'alt percentatge de boscos i eixarts, fet que s'explica per la proximitat als vessants meridionals de les Gavarres. És aquest element el que acosta el paisatge agrari de Panedes al d'una població del vessant empordanès del massís de les Gavarres, Sant Sadurní. Finalment, en quart lloc, a Panedes la vinya és residual, cosa que no passa a les terres baixempordaneses.³²



AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, n. 6570, plànol perimetral de l'amillament d'Agustí Bragat (1879)

Figura 4.8. Els masos del veïnat de Panedes segons el plànol d'Agustí Bragat, 1879

Punts i línies en el paisatge

A través dels topònims que identifiquen les partides de terra i que s'esmenten en les afrontacions com a límit de les parcel·les, podem arribar a un major grau de definició del paisatge de Panedes. Intentant situar, primer de tot, els topònims medievals que encara sobreviuen avui i que figuren en mapes actuals, tenim una primera pinzellada. Els masos que figuren representats en el plànol dibuixat entre el 1863 i el 1879 per Agustí Bragat (cf. Figura 4.8) constitueixen uns primers punts fixos en el mapa. Malauradament, però, els seus noms no són els mateixos que els de l'edat mitjana, a excepció del mas Morató i del mas Salvador, aquest darrer de Romanyà; això sí, sabem que can Llabí és l'antic mas Riba i que can Torres és el mas Sagrera. Un detall rellevant: els masos de Panedes del segle XIX estaven concentrats en un reduït sector del veïnat, al seu centre, als volts de la capella de Sant Ampèlit, just allà on hi ha l'encreuament entre el camí que anava de Cassà cap a la Vall d'Aro —és a dir, de Girona a Sant Feliu de Guíxols— i el que unia Llagostera amb Romanyà.

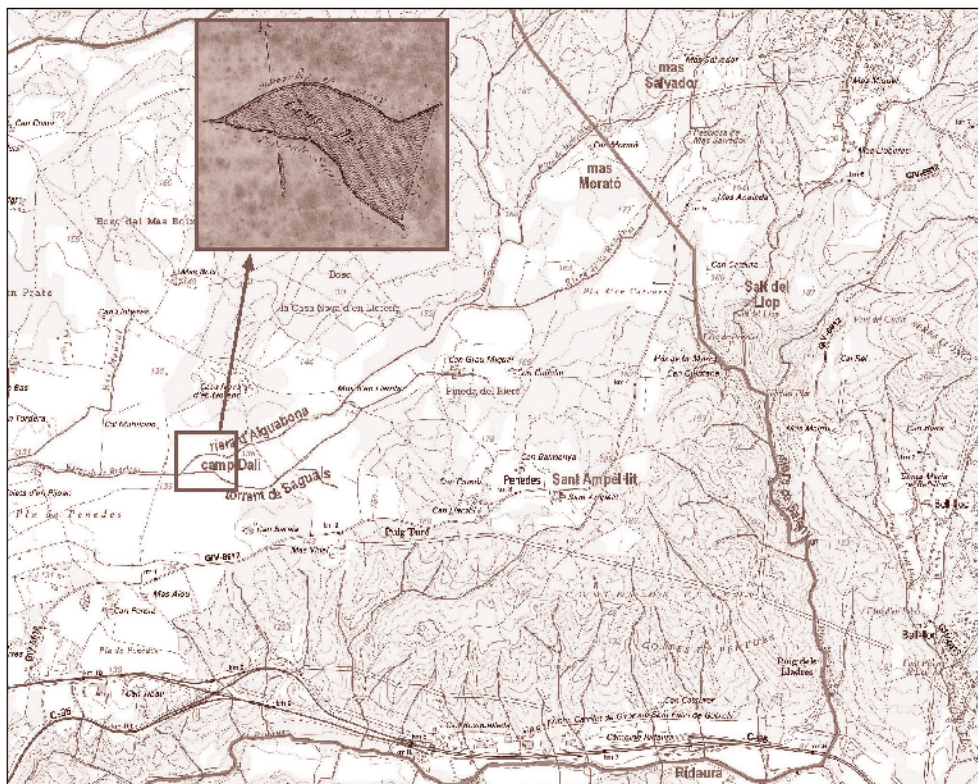


Figura 4.9. Topònims medievals identificats de Panedes

A banda dels masos, són ben pocs els topònims medievals referits a indrets on hi havia parcel·les de terra que han sobreviscut fins a l'actualitat: el *Salt de Llop* i *Salenys* (cf. Figura 4.9). Amb l'ajuda de documentació gràfica antiga, procedent essencialment del fons patrimonial Llambí, hem pogut situar un topònim més, el *Camp Dalí*, que ha resultat molt profitós perquè ha permès identificar els noms de dues rieres, la *riera d'Aiguabona* –l'actual *riera de la Resclosa*– i el *torrent de Sayols*, que tenen orígens medievals. En el capbreu del 1319 moltes terres i algunes illes –terres de conreu irrigables perquè es trobaven entre o al costat de cursos d'aigua– es trobaven al lloc d'*Aiguabona*; en relació a *Sayols*, sembla que prové del nom medieval *Saguals*, que corresponia a un mas –potser l'actual *can Grau Miquel*– i al “*torrente vocato des Saguals*”.

A les dues rieres esmentades, podem afegir altres línies en el mapa de Panedes del segle XIV. Es tracta dels camins que articulaven el territori del veïnat i que el comunicaven amb Llagostera, els altres veïnats i les poblacions properes. La “*via publica qua itur versus*

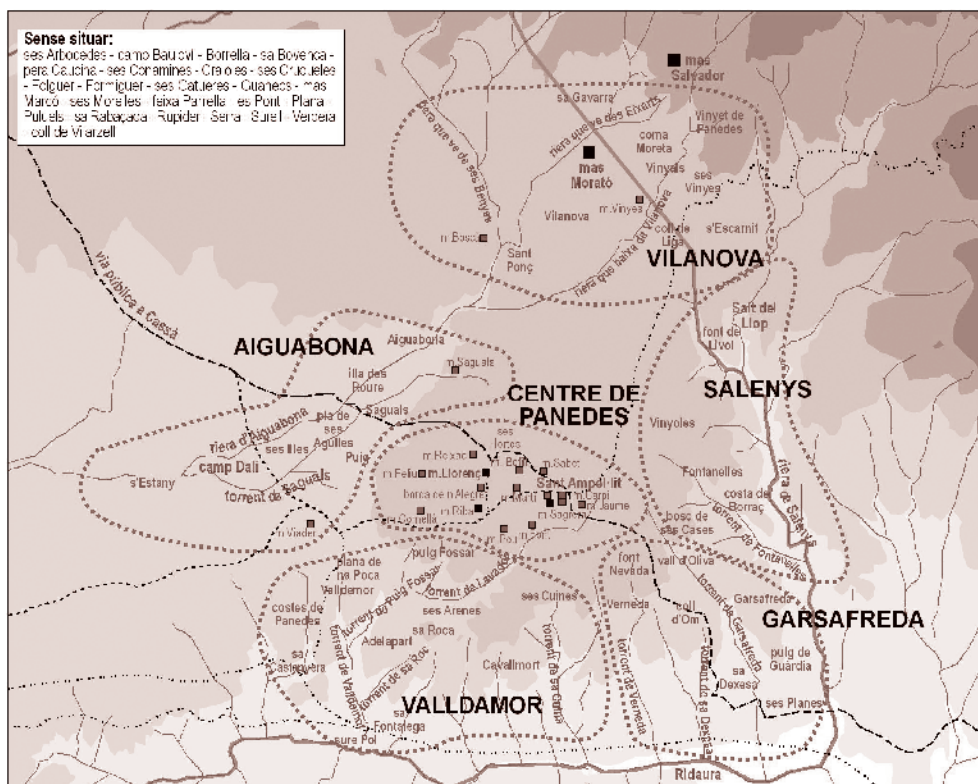


Figura 4.10. Sectors diferenciats dins el veïnat de Panedes

Pinum” devia coincidir amb la que anava “*versus ecclesiam de Locustaria*”. Dos camins més envoltaven el *mas Viader*, el nom del qual també està relacionat amb les vies de comunicació: es tracta de la “*via publica versus ecclesiam Beati Empelli*” i la “*via publica qua itur vesus Cacionum*”. Aquests dos darrers itineraris, en realitat, podien haver format part de l’antic camí que anava de Girona fins a Sant Feliu de Guíxols, en el qual el 1322 els ciutadans de Girona van encarregar la millora, per tal que hi poguessin passar no només “*traginerii*”, sinó també “*carreterii*”.³³ De camins, segur que n’hi havia més a l’època medieval, però només hi hem representat els que surten documentats i identificats amb algun topònim.

Finalment, el tercer pas ha consistit a relacionar els punts i les línies que tenim ben situats amb la resta de topònims que s’esmenten en el capbreu. Per fer-ho ens servim dels noms de les partides on es troben les peces capbrevades i dels topònims esmentats en les afrontacions. L’objectiu no és situar amb precisió aquests darrers, sinó aproximar-los als

SECTORS	AGRICULTURA EXTENSIVA				VINYA	AGRICULTURA INTENSIVA				BOSCOS			ALTRES	
	Camps	Feixes	Terres	Total	Vinya	Closos	Illes	Horts	Total	Bosc	Eixarts	Total		
	A	B	C		D	E	F	G		H	I		J	Total
1. Vilanova	18	39	7	64	1	4		1	5	2		2	2	74
2. Aiguabona	6	21	5	32	2	7	5		12					46
3. Centre de Panedes		19	2	21	10	50	10		60	1		1		92
4. Valldamor	2	6	8	16	1					11	4	15	6	38
5. Garsafreda	1	29	7	37						7	7	14	1	52
6. Salenys	6	17	6	29	1					10	1	11	4	45
7. Altres	24	24	8	56						13	4	17	2	75
Total	57	155	43	255	15	61	5	11	77	44	16	60	15	422

ACA, Monacals, Sant Feliu de Guixols, carpeta 4, pergamins n. 89, 90, 91 i 92 (1319)

Taula 4.11. Tipologia de les parcel·les capbrevades a Panedes per sectors, 1319

que sí que tenim localitzats per tal de dividir el veïnat de Panedes en uns sectors amb característiques diferenciades (cf. Figura 4.10). Per exemple, encara que Pere Morató, en la seva declaració, digui ser de Panedes, en diverses ocasions se situa el mas Morató a *Vilanova*, lloc on es trobaven diverses parcel·les i una riera que també passava pel lloc anomenat *Sant Ponç* –sense que en coneguem si tenia relació amb alguna capella o no. Els béns declarats en aquests indrets i a d’altres de propers, els hem agrupat en el sector de “Vilanova”. Un altre cas és el de *Garsafreda*, un lloc on hi havia suredes i “garanys” per on passava el torrent homònim, que també es documenta als llocs de *sa Deixesa* i la *vall d’Oliva*. Aquest darrer indret tenia a ponent el torrent de *Garsafreda* i a llevant el de *Fontanelles*, que es devia unir a la riera de *Salenys* a l’indret anomenat *costa de Borraç*. D’aquesta manera, hem pogut situar –de manera aproximada, tan sols– uns quants topònims que devien trobar-se als penysals i torrents que baixen sobtadament del pla de Panedes fins a la vall del Ridaura, prop de la riera de *Salenys*. El sector l’hem anomenat “Garsafreda”.

Diferents paisatges medievals a Panedes

Després de relacionar tots els topònims que hem pogut entre ells, els hem agrupat en sis sectors diferenciats i hem elaborat uns gràfics amb els tipus de parcel·les documentats a cada sector (cf. Taula 4.11 i Figura 4.12). El resultat no és complet: hi ha setanta-cinc parcel·les –el 17,7%– situades en indrets que no hem sabut situar enlloc. Però en queden moltes més, repartides entre els sectors de Vilanova, Aiguabona, Valldamor, Garsafreda i Salenys, tots ubicats al voltant del centre del veïnat de Panedes, allà on hi havia l’església i les cases de tots els masos. És aquest darrer sector, el que té més parcel·les, l’únic on

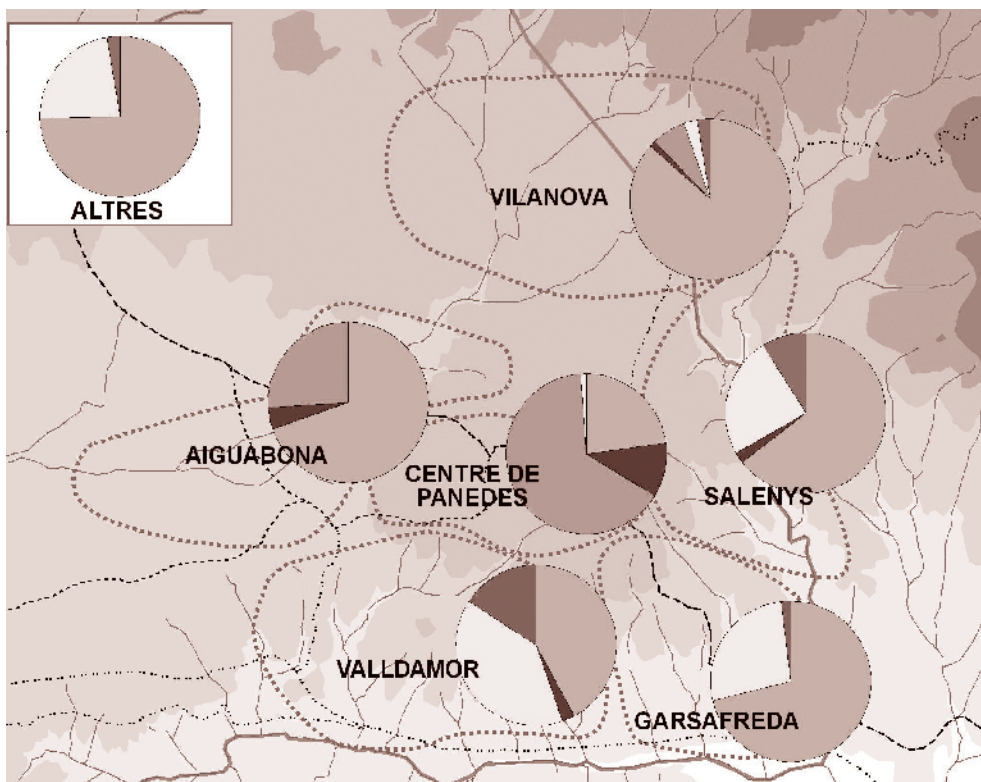


Figura 4.12. El paisatge agrari de Panedes per sectors, 1319

no predomina l'agricultura extensiva, sinó la intensiva: s'hi esmenten cinquanta closos i deu horts; també és on la vinya hi és més present. El sector d'Aiguabona també presenta característiques pròpies: l'absència del bosc i el pes important de closos i illes, segurament perquè era el sector més pla i inundable del veïnat, just on s'unien la *riera d'Aiguabona* i el *torrent de Saguals*. Tres altres sectors, els de Salenys, Garsafreda i Valldamor presenten una similitud molt evident: el pes rellevant dels boscos i dels eixarts, darrere les terres dedicades aparentment als cereals; a més, s'hi troben moltes referències a penyals i "garanys", fet que cal relacionar amb l'abrupte relleu d'aquests sectors. Finalment, a Vilanova, tot i que el predomini de les terres de cereals és absolut, cal dir que unes quantes terres es troben en indrets anomenats *Vinyet*, *Vinyer*, *pla de Vinyes* i *Vinyals*, topònims que indiquen que potser sí que la vinya era present –i important– al veïnat de Panedes, als contraforts de les Gavarres, o, si més no, que ho havia estat en un passat no molt reculat.

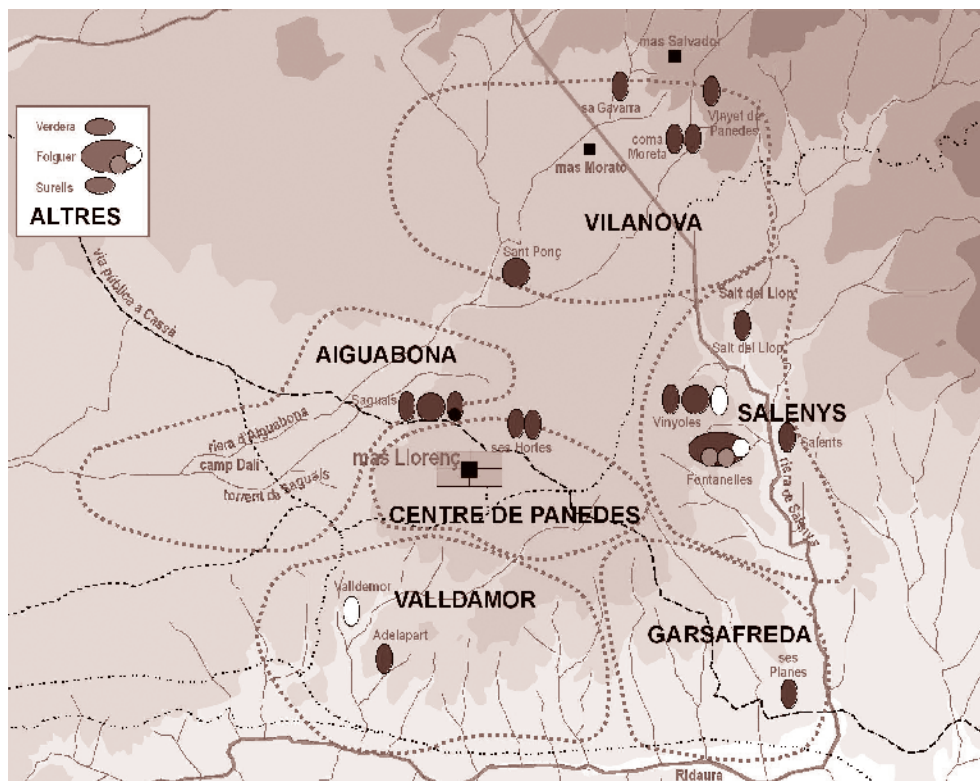


Figura 4.13. Situació de les terres del mas Llorenç de Panedes, 1319

Les terres del mas Llorenç

Per acabar, el repartiment dels topònims on s'agrupen les parcel·les medievals del veïnat de Panedes en els sis sectors esmentats permet analitzar un altre fenomen: el de la situació de les terres de cada mas. N'hem pres un d'exemple, el mas Llorenç, per tal d'il·lustrar-ho (cf. Figura 4.13). El resultat de plasmar en un mapa la situació de les seves terres és ben clar: els tinents del mas Llorenç tenien, a banda de les terres que envoltaven la casa, parcel·les repartides entre tots els sectors del veïnat de Panedes. El cas és representatiu de pràcticament tots els masos de Panedes esmentats en aquest any. Aquesta circumstància fa plantejar el perquè d'aquesta fragmentació dels masos: més que una simple conseqüència dels repartiments hereditaris i de les adquisicions realitzades pels predecessors de Berenguer Llorenç, podria ser una herència d'un passat remot, el de la fragmentació de la vil·la altmedieval de Panedes en masos aïllats, els habitants dels

quals haurien preferit tenir les terres escampades en indrets separats per garantir-se més oportunitats de sobreviure en cas de males collites.

4. CONCLUSIONS

La realitat paisatgística que ofereix el capbreu de Panedes del 1319 seria completament profana i no gens poètica, si no fos que esmenta el topònim de *Valldemor*. Apareix en cinc ocasions: Berenguer Llorenç i Guillem Ponç tenien un eixart de terra, el primer, i una terra amb eixart i bosc, el segon, a l'indret anomenat "*Valdemor*", que afrontaven amb el "*torrente de Valdemor*"; Nicolau Pou tenia un altre eixart de terra en aquest indret; Dalmau Sagrera posseïa una "*magnum tenedonem terre nemorosam*" –una gran tinença de terra boscosa– que arribava fins a l'esmentat torrent; i, finalment, Pere Carpi tenia una feixa de terra a la "*plana de na Pocha*" que limitava amb el "*torrente de Valdemor*". Entre les afrontacions d'aquestes cinc peces de terra s'esmenten, a banda d'honors o possessions de diferents masos, el "*torrente de Podio Fossar*", el lloc de "*ça Contalega*" i l'esmentada *plana de na Poca*.

La primera impressió, amb aquestes dades, és que de poesia no n'hi havia gota. Però potser hauria desaparegut pocs anys abans del 1319: els eixarts indiquen roturacions recents de bosc, potser desmembrant-lo de la gran tinença de terra boscosa que encara s'hi esmenta. Segurament, doncs, al segle XIII l'indret hauria estat més ple de bosc que el 1319. Així, una pastora fàcilment hi hauria dut el seu ramat a pasturar i, qui sap, un trobador cavalleresc l'hi hauria trobat per continuar la conquesta, plena d'entrebanys, del seu amor. Potser, doncs, *Valldemor* hauria estat una veritable "vall d'amor".

Aquestes suposicions, que no podem resoldre de cap manera, ens serveixen per replantejar la utilitat del capbreu de Sant Feliu de Guíxols del 1319 per tal de reconstruir el paisatge de Panedes. La informació que recull és molt útil i interessant i, tal com hem intentat, permet aproximar-se al paisatge agrari tant a l'interior del veïnat com en relació a d'altres poblacions gironines amb capbreus coetanis. Tanmateix, sense estudis de documents posteriors que arribin a enllaçar amb el plànol parcel·lari del 1863-1879, sempre hi haurà dubtes sobre la ubicació precisa d'un o altre indret. És especialment urgent la tasca d'intentar situar o identificar els masos medievals, molts dels quals degueren quedar rònecs i, com hem vist en el cas del mas Llambí, van passar a engruixir les terres dels masos que haurien continuat habitats. També cal prendre certes precaucions a l'hora de valorar les dades: la pràctica absència de vinya contrasta amb l'existència d'uns quants topònims i, si ho recordem, de la prestació dels homes propis del monestir de Sant Feliu de Guíxols de dur els raïms a la tina de l'abat i de l'obligació de refer-la un cop l'any. Potser aquestes dades indiquen que, tot i que no s'expressi amb detall el capbreu, la vinya era més present a la vida dels habitants de Panedes. Igualment, quin era l'espai de la ramaderia a Panedes i a Llagostera? Tal com ha assenyalat Xavier Soldevila i tal com hem detectat en els casos de Cruïlles i Sant Cebrià dels Aïlls, també gràcies als registres notariais, cada casa de pagès tenia un ramat i negociava amb tothom per treure'n beneficis.³⁰ Al capbreu, però, no n'hi ha cap referència.

NOTES

- 1 ACA, Cancelleria, registre 10, f. 129 (1260.02.03) i registre 13, f. 288 (1266.02.03); cf. MIRET, 1918: p. 298, 382 i 400; CABRÉ, 1999: p. 7.
- 2 CERVERÍ DE GIRONA, 1988: vol. 2, p. 162-166; Riquer, 1946: p. 9-10, i 1975: vol. 3, p. 1556-1564.
- 3 BISSON, 1984: n. 1h; MALLORQUÍ, 2010a: p. 106.
- 4 ALBÀ, 2010: p. 53-54.
- 5 MASVIDAL, 2008: p. 71-74; LLINÀS, 2010a: p. 85-87.
- 6 ACA, Cancelleria, Miró, pergami n. 28 (919.08.11); cf. ABADAL, 1926-1952: vol. 1, p. 202-204 (968.05.17); PLADEVALL, 1985-1998: vol. 8, p. 268; BLANCO, 1991: núm. 3; ESTEVA-PALLÍ, 1995: p. 57-62; MASVIDAL, 2008: p. 27-28; MALLORQUÍ, 2010a: p. 101.
- 7 MALLORQUÍ, 2009: p. 365-368, i 2010a: p. 103-105.
- 8 SOLDEVILA, 2010 i 2012.
- 9 ZARAGOZA, 1998: p. 18-19.
- 10 BOLÓS, 1995: p. 30-32; SOLDEVILA, 1995; MALLORQUÍ, 2002: p. 351-356.
- 11 ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, pergamins n. 53-94 (1317-1320); SEVILLANO, 1953: p. 166-168.
- 12 ACA, Monacals d'Hisenda, vol. 1622 i vol. 1573 (1367-1369), cf. TO, 2003: p. 450-451.
- 13 MALLORQUÍ, 2010b.
- 14 ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergami n. 89 (1319.12.03). Els veïns de Panedes tenien uns forts vincles amb Cassà gràcies al fet que els unia directament el camí de Girona a Sant Feliu de Guíxols. A més, l'abat de Sant Feliu de Guíxols també feia capbrevar en les mateixes dates els veïns de Cassà que tenien terres i masos sota el seu domini directe. Entre el 1324 i el 1326 Cassà i Llagostera van entrar sota el domini d'Ot de Montcada i, anys més tard, el 1341, les dues poblacions compartien notari; cf. SALES, 2010: p. 69.
- 15 MIERES, 2001: p. 152-153.
- 16 MALLORQUÍ, 2011a: p. 242-247, i 2011b: p. 155-165.
- 17 MALLORQUÍ, 2011b: n. 205.
- 18 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer III, pergami núm. 316 (1130.08.19); cf. UDINA, 2001: n. 12; MALLORQUÍ, 2010a: p. 99-100 i 106.
- 19 BONNASSIE, 2001: p. 260-263.
- 20 DONAT-LLUCH-MALLORQUÍ-SOLDEVILA-TO, 2001: p. 144-148; LLUCH, 2005: p. 351-368; SOLDEVILA, 2012: p. 87-88.
- 21 ADG, Lletres, vol. U-3, f. 157v (1328.09.06).
- 22 TO, 1993; DONAT-LLUCH-MALLORQUÍ-SOLDEVILA-TO, 2001; LLUCH-MALLORQUÍ, 2003: p. 37-64.
- 23 ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergami n. 89 (1319.12.03).
- 24 AHG, Monestir de Sant Feliu de Guíxols, vol. 7, f. 1r-54v (1360). Hi figuren cinquanta-tres declarants en total.
- 25 MALLORQUÍ, 1999: p. 49.
- 26 Les hortalisses, els anys 1362-1371, sí que delmaven a Llagostera; cf. MALLORQUÍ, 2011b: n. 205.
- 27 TO, 1993: p. 171-174, i 2008, p. 44-59.
- 28 SOLDEVILA, 2010: p. 208-213, i 2012: p. 162-167; MALLORQUÍ, 2011c.
- 29 De totes maneres, hi ha qui ha relacionat el nom de Panedes amb un extens alou anomenat "*Spanedat*", o "*Spanitate*", l'any 1014, que aniria des de Llagostera al mar i que va ser concedit al monestir de Sant Feliu de Guíxols per part dels comtes Ramon Borrell i Ermessenda, cf. BLANCO, 1991: p. 40-50.
- 30 SOLDEVILA, 2010: p. 191-194, i 2012: p. 36-44.
- 31 MALLORQUÍ, 1999: p. 46-51, i 2014: p. 97-108.
- 32 MALLORQUÍ, 1999: p. 78, i 2002: p. 346 i 353-355.
- 33 AHCG, Llibre Vermell, f. 2v-3r (1322.12.04); cf. JULIOL, 2001: n. 7; GUILLERÉ, 1993-1994: vol. 1, p. 222-223; MALLORQUÍ, 2004 i 2008: p. 70-73; MASVIDAL, 2008: p. 63-65.
- 34 MALLORQUÍ, 2010c: p. 174-180; SOLDEVILA, 2010: p. 205-206, i 2012: p. 151-154.